

УДК 81'367

Сербіна Т. Г.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ ТА ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ІСТОРИЧНОМУ ЕКСКУРСІ

Розглядається питання про сутність явищ приєднання та парцеляції, їх відмінність та розмежування в історичному екскурсі, вказуються характерні ознаки цих явищ, спільні й відмінні риси та особливості їх функціонування.

The article dwells upon the essence of the phenomena of addition and parcellation, their difference and discrimination in historic digression. The characteristic features of these phenomena, their common and distinctive features and peculiarities of functioning are analyzed.

У широкому колі питань, пов'язаних з мовленням сучасних ЗМІ, особливу увагу привертає експресивність та засоби її вираження у газетному тексті.

Одним з таких ефективних синтаксичних засобів є парцеляція, що полягає у навмисному максимальному інтонаційному і позиційному виділенні членів єдиної синтаксичної структури з метою їх актуалізації (1; 78). В основі парцеляції лежить об'єктивна здатність мови за допомогою прийомів членування тексту реалізовувати комунікативне завдання. Висока частотність вживання парцельованих конструкцій у засобах масової інформації пояснюється їхньою яскравою експресивністю та тенденцією сучасного мовлення до економії мовних форм при збереженні змісту.

Парцеляція спрощує синтаксичні конструкції, вирівнює складні побудови і допомагає почленувати текст відповідно до композиційного задуму, сприяє виділенню деталей загальної картини чи найістотніших елементів описуваного.

Парцеляція неоднозначно трактувалась і трактується у сучасному мовознавстві, що позначилося на неврегульованості термі-

нів, які це явище називають: “сепаратизація”, “крайне відокремлення”, “приєднання”, “парцеляція” тощо. Насамперед предметом лінгвістичних дискусій стала проблема співвідношення понять приєднання та парцеляції, їхньої сутності та особливостей структури. Порушені питання по-різному висвітлюються у науковій і навчальній літературі.

У багатьох наукових дослідженнях [5; 10; 18] парцеляція отожднюється з приєднанням. В основі такого отожднення лежить уявлення про приєднання як особливий тип синтаксичного зв’язку, відмінний від сурядності та підрядності. Оскільки межа між приєднанням і парцеляцією чітко не визначена, синтаксичні конструкції типу: *А первый муж у Женечки был адвокат. Знаменитый (Т. Толстая); Сейчас надо срочно: анализы... комплекс витаминов. Ласку, любовь, игрушки... Вкусную еду (газ.); Таким (старше 40 лет – Т.С.) сотрудникам не спешат повышать зарплату. Зато добавляют обязанностей. Ибо работодатели знают, старый конь борозды не испортит. И никуда не денется в таком возрасте (газ.)* одні дослідники [Див. попередн. покл.] відносять до приєднання, інші [2; 6; 13; 14; 19] – до парцеляції.

У зв’язку з цим цікаво прослідкувати, як виник і отримав поширення у мовознавстві погляд на приєднання як на третій тип зв’язку на рівні з сурядністю та підрядністю. Таке розуміння приєднання з’явилося спочатку в русистиці, а в подальшому отримало підтримку і в інших мовах.

Уперше на приєднання як особливе синтаксичне явище вказав Л. В. Щерба, ввівши у науковий обіг термін “приєднувальні сполучники”. Сутність приєднання, на його думку, полягає в тому, що приєднувальна частина виникає у свідомості тільки після того, як висловлена основна думка. Л. В. Щерба зауважує: “Ті ж самі сполучники (сурядні – Т. С.) можуть вживатися і в іншій функції: тоді вони не сполучають ті або інші елементи в одне ціле, а лише п р и є д н у ю т ь їх до попереднього”. І далі “... в цьому випадку другий елемент з’являється у свідомості лише після першого або під час його висловлення. Сполучники в цій функції можна було би назвати п р и є д н у в а л ь н и м и” [22, 80]. Причому він наголошує, що чіткої межі між сурядними і приєднувальними сполучниками встановити не можна.

Виявивши приєднувальне значення у сурядних сполучників, Л. В. Щерба відкрив лінгвістам шлях до виділення приєднання як типу зв'язку поряд з сурядністю та підрядністю або як проміжного між ними.

Аналізуючи стиль О. С. Пушкіна, В. В. Виноградов звернув увагу на велику кількість синтаксичних конструкцій, що за семантико-синтаксичними ознаками не уклалися в межі сурядності та підрядності. Він назвав їх приєднувальними, розкривши їхню сутність: “Приєднувальними можна назвати такі конструкції, де частини не уміщаються в одну смислову площину, логічно не об'єднуються в цілісне, хоча і складне уявлення, але утворюють ланцюг послідовних приєднань, смислове співвідношення яких не убачається із сполучників, а виводиться з натяків, припущень або із зіставлення наочних значень синтагм: *Бабушка дала ему пощечину и лягла спать одна, в знак своей немилости*. [8, 140]. Приєднання розглядається тут як певна семантико-стилістична категорія, зумовлена прагненням автора за допомогою зіткнення далеких, а іноді і протилежних за значенням понять, вжитих в однорідному синтаксичному ряду, виконати певне стилістичне і ідейно-естетичне завдання. Смисловий зв'язок в реченнях з приєднанням базується “...не на безпосередньо очевидному логічному співвідношенні речень, що змінюють одне одного, а на усунених оповідачем синтагмах, що маються на увазі, і лише завдяки яким стало можливим приєднання” [8, 140]. Таким чином, В. В. Виноградов визнає приєднання авторським засобом поєднання смислів, прийомом несподіваного їх зіткнення. У такій же площині характеризує приєднувальні конструкції і В. П. Вомперський, вбачаючи в їх основі асоціативний зв'язок і наводячи такий приклад: “*Она села за письменный столик, взяла перо, бумагу, – и задумалась*” [9, 48].

Найбільш вдалою є думка С. Є. Крючкова, який в спеціальному дослідженні, присвяченому явищу приєднання, констатує: приєднання виникає в самому процесі мовлення, має характер додаткової думки; характеризується наявністю особливої інформації, іноді інверсією [16]. Поставивши питання про співвідношення приєднання і сурядності, приєднання і підрядності, автор, проте, до кінця його не вирішив. Приєднувальні конструкції він поділив на два види: 1) приєднувальні конструкції, співвідносні з сурядністю; 2)

приєднувальні конструкції, співвідносні з підрядністю. Враховуючи форму зв'язку, виділив в межах приєднання безсполучникові і сполучникові конструкції.

Найбільшою заслугою С. Є. Крючкова є те, що він вказав на особливе значення приєднання – додаткове повідомлення, проте недоліком стало дуже широке розуміння явища: у його концепції приєднання поєднується з сурядністю, підрядністю, парцеляцією, сегментацією тощо. Як наслідок, приєднання трактується і як семантико-синтаксичні відношення між компонентами синтаксичної конструкції, і як особливий вид синтаксичного зв'язку, і як розчленування висловлювань на окремі сегменти (якщо – мати на увазі безсполучникові конструкції – Т. С.). Так, Г. Н. Рибаківа, аналізуючи приєднувальні конструкції, називає їх “парцеляцією” [18], П. С. Дудик наводить однакові приклади для приєднувальних та парцельованих конструкцій [10], Н.С. Валгіна виділяє парцеляцію як різновид приєднання [5] тощо.

Вироблена на той час у мовознавстві концепція приєднання чітко не визначила межі між ним і суміжними синтаксичними явищами, зокрема парцеляцією. У русистиці на парцеляцію як явище синтаксису вперше звернув увагу Ю. В. Ванников. У своїй кандидатській дисертації вчений дав визначення парцеляції, охарактеризував деякі структурні типи парцельованих конструкцій і позначив критерії розмежування парцеляції і приєднання. Повністю заперечуючи існування приєднувального зв'язку, він наголошував: “поняття приєднувального зв'язку виведено дослідниками з низки різнорідних ознак, жодна з яких не є достатньо сильною або структурною, а тому повинно бути виключене з синтаксичного використання” [6, 82]. Причини стійкого закріплення в синтаксисі поняття приєднувального зв'язку він бачив у тому, що “до приєднання відносили всі ті випадки, які не можна було пояснити поняттями сурядності чи підрядності, і, незалежно від загальної теорії речення, без урахування його формальних ознак, за речення як одиницю синтаксичного аналізу приймали частину тексту, що розміщена між двома розділовими знаками (крапками, знаками питання, окличними знаками, багатокрапкою)” [6, 83]. Окрім того, поняття приєднання було спочатку виведено з семантики сполучників і лише згодом перенесено на безсполучникове речення, проте

методологічного обґрунтування ця думка в роботах із приєднання не знайшла. За Ю. В. Ванниковим, приєднання не відрізняється від всіх інших семантико-синтаксичних відношень сурядності, воно “є не що інше, як особливість мовного оформлення інваріантної структури, спосіб побудови висловлювань” [6, 92]. Заперечивши приєднувальний зв’язок вчений, таким чином, дав підстави поновому трактувати деякі аспекти цього питання. Парцеляцією він називає один з видів трансформації речення в мовленні, і саме таке розуміння закріпилося у подальших дослідженнях.

На відмінність між парцеляцією та приєднанням вказує також В. Л. Рінберг, а головним критерієм розрізнення цих явищ вважає “неможливість приєданого компонента (на відміну від парцельованого – Т. С.) бути членом речення чи предикативною основою складного речення” [17, 22].

Значний крок у вирішенні дискусійного питання було зроблено в працях, що розрізняли у синтаксисі два аспекти: конструктивний і функціональний.

На розмежування приєднання як явища граматичного рівня і парцеляції як явища комунікативного рівня вказала в своїх дослідженнях В. А. Белошاپкова [3]. Визначення сутності приєднання в її працях виводиться з розрізнення в синтаксичній структурі двох аспектів: речення як статичної структури і речення як динамічної структури, тобто конструктивного і функціонального аспектів. Автор розрізняє приєднання як явище комунікативно-функціонального плану (по суті парцеляцію – Т. С.) і приєднання як явище статичного плану, тобто як “певний тип семантико-синтаксичних відношень – відношення додавання” [3, 27]. Це дозволило віднести приєднання до існуючих типів лексико-граматичних відношень між синтаксичними одиницями, однопорядковими з іншими типами відношень (єднальними, розділовими, протиставними, причинно-наслідковими тощо). В. А. Белошاپкова вказує, що статичне приєднання виражається в мові “відповідним рядом сполучників і поєднанням сполучників. Окрім того, приєднання як явище додавання зовсім не припускає комунікативного відокремлення частини статичної структури: *Тамань – самый скверный городишко из всех приморских городов России.*

Я там чуть-чуть не умер с голоду, да еще в добавок меня хотели утопить” [там саме:27].

У наведеному В. Белошапковою прикладі між частинами другого речення встановлюються приєднувальні відношення, формально виражені сурядним сполучником, і разом вони складають єдину структурну і комунікативну одиницю.

У динамічному аспекті приєднувальні конструкції є певною єдністю в мові, а в мовленні можуть бути (а можуть і не бути) розчленовані. У такому трактуванні приєднання є не чим іншим, як парцеляцією, тобто розчленуванням статичної структури речення на комунікативні одиниці, що не змінює граматичної природи і функціональної цілісності речення. Пауза, що виникає при цьому, позначається крапкою і визнається специфічним засобом оформлення парцельованої конструкції. Враховуючи такий підхід, у деяких випадках матимемо поєднання парцеляції і приєднання: *Вроде никаких геройских поступков Андрей Болконский не совершает. Да и более того, постоянно страдает, сомневается (газ.).*

У цьому прикладі наявна парцеляція членів речення, що знаходяться між собою у приєднувальних відношеннях.

Концепція В. А. Белошапкової знайшла підтримку у сучасних дослідженнях парцеляції на матеріалі різних мов [Див. праці Загнітка А. П., Звереві О. С., Конохової Л. І., Кромер Є. В., Старовойт Ю. А. та ін.] Критерієм розмежування цих явищ називається можливість об'єднання парцелята з основним реченням, чого не можна зробити з приєднувальними конструкціями.

Не можна обійти увагою ще один погляд на приєднання як на тип синтаксичного зв'язку “елементів периферії речення з його ядром, що передають відношення додавання і що реалізуються у декількох видах: аппозитивний зв'язок, адресний і вставлений” [21, 6]. М. А. Ханутін відносить до периферії речення вигуківі елементи, вставні конструкції, звертання, прикладки; відзначає, що позиція приєднувальних компонентів не закріплена, і тому їхній зв'язок відрізняється від сурядності – через гетерогенність пов'язуваних елементів і від підрядності – внаслідок того, що приєднувальні компоненти не є членами структурної моделі речення. За формальними ознаками це позиційний зв'язок, прилягання.

Недоліком багатьох попередніх теорій приєднання було ще й

те, що в них не враховувалась пунктуація: приєднання виділяли незалежно від того, чи приєднувальна частина висловлювання відокремлена від основної “внутрішніми знаками” (тире, кома), чи знаками кінця речення (крапкою, окличним знаком, знаком питання). Ігнорування ступеня інтонаційної ізольованості приєднувальної частини призвели багатьох учених до невірної, з нашого погляду, розуміння парцеляції як окремого випадку приєднання.

У сучасних дослідженнях [7, 99; 20, 6] явища парцеляції і приєднання вважаються взаємовиключними, оскільки саме поняття розчленування повної синтаксичної структури на окремі інтонаційно-відокремлені відрізки при парцеляції є протилежним поняттю приєднання, тобто складанню в процесі мовлення окремих речень на основі асоціативних зв'язків.

З синтаксичної точки зору приєднувальний компонент є переважно самостійним реченням, він автосемантичний, не залежить від основної частини висловлення, виникає несподівано, “знаходиться на іншому смислового рівні і не має безпосереднього відношення до першого речення” [19; 5], тобто до основного висловлення. Відокремлений у результаті парцеляції відрізок (парцелят) є синсемантичним, без опори на попереднє речення він незрозумілий, граматично і семантично залежить від нього, функціонувати як самостійна комунікативна одиниця не може. За умови трансформації синтаксичної конструкції парцеляція легко усувається шляхом зняття крапки або заміни її відповідними розділовими знаками і поверненням парцелята у базову частину. У будь-якому випадку відокремлений компонент продовжує залишатися членом простого або предикативною частиною складного речення, яка піддалася розчленуванню. Пор.: *Ситуация в стране складывается аховая. Настолько, что это дошло уже и до премьеры. Неделю назад бодро вещавшего, что экономика растет.../ Ситуация в стране складывается аховая настолько, что это дошло уже и до премьеры, неделю назад бодро вещавшего, что экономика растет...*

Приєднання не пов'язане з навмисним комунікативним заданням, а з'являється, як вже наголошувалося, в процесі мовлення-думки і пов'язане з прагненням доповнити вже зроблене повідомлення. У самому визначенні приєднання як додаткового повідомлення, що знаходиться в іншій логічній площині, уже міс-

тяться висновок про те, що приєднання – це семантико-синтаксичні відношення між більшою або меншою мірою самостійними реченнями. Парцеляція – це навмисне розчленування єдиної статичної структури речення на частини з метою актуалізації, тобто вона зумовлена комунікативним завданням мовця.

Парцеляцію ми розуміємо як експресивний синтаксичний прийом, який допускає максимальну інтонаційну ізольованість, розчленування простого або частин складного речення з єднальними, протиставними, зіставними, розділовими, причиновими, часовими, допустовими відношеннями так само, як і з приєднувальними, оформленими за законами мови сурядним або підрядним зв'язком. У тому випадку, коли парцелюються члени речення або предикативні одиниці складного речення, що знаходяться між собою в відношеннях приєднання, парцеляція може накладатися на приєднання, тобто між парцелятом і базовою частиною існують приєднувальні синтаксико-семантичні відношення, які актуалізувалися внаслідок розчленування. Причому парцеляція не змінює ні зв'язків, ні синтаксичних відношень між частинами інваріантної конструкції.

Отже, парцеляція і приєднання за деякої схожості формальних показників є явищами за своєю сутністю протилежними: при парцеляції конструкція, є д и н а в мові, р о з ч л е н о в а н а в мовленні; при приєднанні конструкція, р о з ч л е н о в а н а в мові, у мовленні представлена як певна є д н і с т ь. Таким чином, парцеляція – це ціле, навмисно розчленоване на частини, приєднання – ціле, складене з частин, спонтанно приєднаних одна до одної.

Література

1. Абашина В. Н., Сербина Т. Г. Парцелляция в коммуникативном аспекте // Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР. – 1989. – № 9. – С. 78 – 79.
2. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. – М., 1990.
3. Белошарпова В. А. Сложное предложение в современном русском языке. – М., 1967.
4. Блох М. Я. К проблеме присоединительных связей предложения // Вопросы грамматики английского языка. – М., 1969. – № 367. – С. 38 – 55.

5. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке. – М., 2001.
6. Ванников Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. – М., 1979.
7. Виноградов А. А. К вопросу о дифференциации явлений парцелляции и динамического присоединения // Вопросы языкознания. – 1981. – № 3. – С. 98 – 110.
8. Виноградов В. В. Стиль “Пиковой Дамы” // Временник Пушкинской комиссии. – М., 1936. – С. 74 – 147.
9. Вомперский В. П. Присоединительные конструкции в произведениях А.С. Пушкина // Русский язык в школе. – 1962. – № 1. – С. 46 – 48.
10. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення, еквіваленти речення). – К., 1975.
11. Загнітко А. П. Структурно-граматичні і функціонально-семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій // Українська мова і література. Книгодрукарство. – www.vesna.org.ua, 2004. – С. 1–11.
12. Зверева О. С. Функціонування парцельованих конструкцій в сучасному російському поетичному мовленні: Автореф. дис... канд. філолог. наук – К., 1998.
13. Иванчикова Е. А. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. – М., 1968. – С. 277 – 301.
14. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: Автореф. дис... канд. філолог. наук – Львів, 1999.
15. Кромер Э. В. Проблема присоединительных и парцелированных структур в разговорной речи и художественном тексте // Синтаксис в школьном и вузовском преподавании. – Иванова, 1991. – С. 168 – 177.
16. Крючков С. Е. О присоединительных связях в современном русском языке // Вопросы синтаксиса русского языка. – М., 1950. – С. 397 – 411.
17. Ринберг В. Л. Конструкции связного текста в современном русском языке. – Львов, 1987. – 168 с.
18. Рыбакова Г. Н. Парцелляция сложноподчиненного предложения в современном русском языке: Автореф. дис... канд. филолог. наук. – Ростов н/Д., 1969.

19. Сербина Т. Г. Парцелляция как особое синтаксическое явление в языке современных газет: Автореф. дисс... канд. филолог. наук. – Воронеж, 1988.

20. Старовойт Ю. Я. Абзацна парцеляція речень у системі експресивного синтаксису російської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук. – К., 1993.

21. Ханутин Н. А. Языковая природа и особенности функционирования парцелляции как стилистического приема: Автореф. дисс... канд. филолог. наук. – М., 1983.

22. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. – М., 1957.